

Ilona Bujnowicz-Szewczyk

METODY AKTYWIZUJĄCE Z WYKORZYSTANIEM PLAKATU W EDUKACJI POLONISTYCZNEJ W SZKOLE PONADGIMNAZJALNEJ

1. Istota metody

W licznych wydawnictwach poświęconych metodom aktywizującym bądź ich zastosowaniu na lekcjach trudno znaleźć osobno wyodrębnioną metodę plakatu. Nie rejestrują jej najobszerniejsze z wykorzystanych publikacji: opisujący 81 propozycji przewodnik po metodach aktywizujących Edyty Brudnik, Anny Moszyńskiej i Beaty Owczarskiej¹, praca Elżbiety Wójcik *Metody aktywizujące w pedagogice grup*² ani też opracowanie Michaela Thanhoffer, René Reichel, Reinholda, Rabensteina, *Nauczanie kreatywne*, cz. 1, *Podstawy i metody nauczania całościowego*³. Wyjątek może stanowić tutaj artykuł Katarzyny Taborskiej, zamieszczony w „Języku Polskim w Szkole Średniej”⁴ poświęcony posterowi, czyli plakatowi naukowemu. Także Paweł Wład w konspekcie zajęć na temat *Którędy poprowadzić autostradę przez województwo przemyskie?*⁵, w uwagach o realizacji lekcji zastosował termin „metoda plakatowa”.

¹ B. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce 2000.

² E. Wójcik, *Metody aktywizujące w pedagogice grup*, Kielce 2000.

³ M. Thanhoffer, R. Reichel, R. Rabenstein, *Nauczanie kreatywne*, cz. 1: *Podstawy i metody nauczania całościowego*, Lubin 1997.

⁴ K. Taborska, *Między słowem a obrazem – o metodzie posterowej na lekcjach języka polskiego*, „Język Polski w Szkole Średniej” 2000, nr 3, s. 37–41.

⁵ P. Wład, *Którędy poprowadzić autostradę przez województwo przemyskie?*, [w:] *Czarodziejskie lekcje. Wybór 16 scenariuszy z zastosowaniem aktywnych metod nauczania*, Przemyśl 1997, s. 67–69.

Nie znaczy to jednak, że o wykorzystaniu plakatu w metodyce czy pedagogice mówić nie można. Plakat funkcjonuje jako efekt bardzo wielu technik czy metod pracy aranżowanych przez nauczycieli, psychologów, terapeutów, pedagogów, kapłanów, słowem wszystkich animatorów działań grup. We wspomnianym już przewodniku po metodach aktywizujących około 18 metod łączy się z wykorzystaniem plakatu, np. analiza SOFT, argumenty za i przeciw, dywanik pomysłów, myślące kapelusze, procedura U, kolaż, graffiti, piramida priorytetów, burza mózgów. P. Wład w swojej lekcji termin „metoda plakatu” odnosi do tworzonego przez uczniów na dużym arkuszu drzewka decyzyjnego i listy argumentów za i przeciw. Podobnie wiele form pracy pedagogicznej z grupą, opisanych przez E. Wójcik, wykorzystuje plakat jako formę zapisu wniosków z dyskusji, indywidualnej bądź grupowej ekspresji, skojarzeń związanych z określonym zagadnieniem.

Refleksje, jakie nasuwają się po analizie opisu wielu propozycji działań różnego typu grup z wykorzystaniem plakatu, sprowadzają się do następujących wniosków:

I. Trudno mówić o istnieniu samodzielnej, niezależnej metody plakatu, trafniej zaś – o technice plakatu. Bożena Olszewska w artykule *Wokół tzw. metod aktywnych*⁶, porządkując terminologiczny chaos, stwierdza: „[...] metoda jest pojęciem szerszym aniżeli technika, która jest elementem metody, sposobem pracy nauczyciela i ucznia, powiązany z metodą. Technika pozwala na szybsze, łatwiejsze bądź przyjemniejsze, czasem ciekawsze, bardziej urozmaicone wykonywanie ćwiczeń, wzbudzające motywację do pracy. Aktywizująca technika sprowadza się zatem do szczególnego sposobu organizacji sytuacji [...], wspomaga ona aktywizującą metodę, która uwzględnia emocjonalny aspekt procesu uczenia się”. Tak więc plakat byłby techniką wykorzystywaną przez różne metody aktywizujące, np. metodę projektu, mapy mentalnej, drzewka decyzyjnego, metaplanu.

II. Plakatowi towarzyszą różne formy pracy: w grupie, indywidualna, choć w literaturze przedmiotu najczęściej spotykamy się z plakatem jako efektem działań małej grupy bądź całej klasy (dużej grupy).

III. Plakat może pojawić się w każdej fazie zajęć, a jego wykonanie bądź omówienie pełni różne funkcje, np. wywołania problemu, który stanie się tematem zajęć, ustalenia, utrwalenia bądź usystematyzowania wcześniej zdobytej wiedzy, zebrania wniosków czy argumentów, znalezienia najlepszego rozwiązania, przeanalizowania problemu, zjawiska itp., wyrażenia subiektywnych treści, wywołanych przez owo zjawisko lub problem czy też jako sposób powtórzenia materiału z ostatniej lekcji lub odpytania z niej ucznia.

⁶ B. Olszewska, *Wokół tzw. metod aktywnych*, „Warsztaty Polonistyczne” 2000, nr 2, s. 62.

IV. Plakat na ogół łączy się z mówieniem. Powstaje jako efekt mówienia, np. dyskusji lub stanowi sytuację wyjściową do budowania dłuższej wypowiedzi.

V. Możemy rozróżnić **dwie podtechniki plakatu**, które proponujemy nazwać **afisz** i **plakat właściwy**. Afisz to układ tekstowy, plakat właściwy zaś to forma kompozycji plastycznej, oddziałująca głównie obrazem, w której tekst jest niezwykle oszczędny, lapidarny, powiązany z obrazem. Afisz i plakat mają wyraźną i przemyślaną kompozycję opartą na zasadzie kojarzenia. Cechuje je oszczędność środków wyrazu słownego i plastycznego. W plakacie dąży się do umowności i metaforyzacji przekazywanych treści oraz nadaje się im różne nacechowania emocjonalne, np. humorystyczne.

Typologia uwzględniająca różne podtechniki plakatu znajduje swoje wyraźne uzasadnienie w definicjach, określających istotę plakatu jako wyraz i pojęcie z zakresu sztuk pięknych, co nie pozostanie bez wpływu na rozumienie funkcji i uruchamianych mechanizmów myślowych plakatu jako techniki w metodyce.

VI. Metody wykorzystujące afisz mogą istnieć bez tej formy zapisu o dużych rozmiarach. Przy działaniach opartych na pewnej strategii czy logice myślenia (drzewko decyzyjne, metaplan, analiza SOFT, piramida priorytetów) nauczyciel nie musi zapisywać schematu przebiegu myśli na plakacie, może wykorzystać w tym celu tablicę lub dać grupom odbitkę kserograficzną na małych kartkach. Pracując tymi metodami uczniowie niekoniecznie będą tworzyć duży plakat, który potem stanie się przedmiotem prezentacji, ale dokonają zapisu w zeszytach, by następnie bez pomocy owej podpory wizualnej dla myśli omówić zagadnienie.

VII. Przeprowadzenie zajęć z uwzględnieniem opisanych założeń wymaga zmodyfikowania tradycyjnej struktury lekcji. Jedną z najbardziej funkcjonalnych jest pięcioetapowa organizacja lekcji proponowana przez KREATORA⁷, wyróżniająca fazy: zaangażowanie (I), badanie (II), przekształcanie (III), prezentację (IV) i refleksję (V). Cykl 5 etapów lekcji zaistnieje w trakcie zajęć tylko raz, jeżeli uczniowie będą postawieni przed pracochłonnym, złożonym zadaniem lub fazy II–IV powtórzą się, gdy zaplanujemy kilka krótkich działań.

Wszystkie poczynione tutaj spostrzeżenia na temat plakatu w dydaktyce odnoszą się do nauczania języka polskiego w szkole ponadgimnazjalnej. Z uwagi na specyficzne właściwości tego przedmiotu, jego rozległą skalę zainteresowań, charakter celów nauczania i pewną nadrzędność w stosunku do innych przedmiotów, technika plakatu może w edukacji polonistycznej znaleźć bardzo wszechstronne i różnorodne zastosowanie. Wbrew nierzadkim sądom nauczanie języka polskiego w szkole ponadgimnazjalnej, wzbogacone

⁷ Patrz: *Materiały edukacyjne KREATORA*, z. 1, Kraków 1996.

o metody aktywizujące i wykorzystujące techniki plakatu, przyniesie pełniejszą realizację celów nauczania, przyczyni się do poszerzenia horyzontów myślowych, udoskonalenia technik samokształcenia, rozwoju zainteresowań, stymulowania rozwoju osobistego i społecznego uczniów, przygotuje ich do podejmowania samodzielnych i odpowiedzialnych decyzji oraz ułatwi aktywne i satysfakcjonujące uczestnictwo w życiu społecznym i kulturalnym.

W liceum bowiem uczeń zetknie się z treściami o większym stopniu komplikacji niż w szkole podstawowej czy gimnazjum, wymagającymi bardziej złożonych czynności intelektualnych. Techniki plakatu mogą wskazać mu drogę do rozwiązania napotkanych trudności, wyjaśnić lub pomóc zrozumieć teksty kultury. Poza tym procesy poznawcze uczniów są w tym okresie bardziej przystosowane do odbioru treści umownych, abstrakcyjnych, metaforycznych, wyrażonych w nierealistycznych konwencjach, co uzasadnia wprowadzanie opisywanych technik pracy na tym poziomie edukacji.

2. Przykłady zastosowania technik plakatu w edukacji polonistycznej w szkole ponadgimnazjalnej

W edukacji polonistycznej istnieje szereg możliwości wykorzystania metod aktywizujących, którym towarzyszy plakat. Dostrzegając pewne różnice w istocie i wartościach dydaktycznych między afiszem a plakatem właściwym, dokonamy zgodnego z kryteriami tego podziału pogrupowania metod nauczania. Opisane propozycje działań lekcyjnych należy traktować jako inspirację, sugestię, próbę wskazania możliwości, tkwiących w metodzie. Pole działań polonistycznych bowiem i pomysłowość nauczycieli języka polskiego są tak niezmierzone, iż żadne ujęcie metodyczne nie jest w stanie ich przewidzieć, ogarnąć ani omówić.

Po bardziej szczegółowy opis przywołanych tu metod aktywizujących na gruncie dydaktyki ogólnej odsyłamy do pozycji najlepiej obrazujących daną strategię⁸ metodyczną.

2.1. Plakat – afisz

Odmiana techniki plakatu – afisz – może, ale nie musi towarzyszyć zaprezentowanym poniżej metodom aktywizującym. Warto go jednak wprowadzić przy pierwszych kontaktach z nowym typem działań.

⁸ Pojęciami metoda, strategia, pomysł, moduł, typ działań itp. posługujemy się wymiennie w odniesieniu do tzw. metod aktywizujących, ponieważ jako nowe nie doczekały się do tej pory systematyzacji.

Przedstawiona zostanie również propozycja podziału metod z uwagi na przydatność ich wykorzystania w edukacji polonistycznej. Proponuje się wyróżnić metody aktywizujące, w których plakat służy przede wszystkim:

1) Gromadzeniu pomysłów, argumentów itp., analizie pojęć, pomocnych przy wprowadzeniu w temat: burza mózgów, dywanik pomysłów, argumenty za i przeciw, graffiti.

2) Hierarchizacji argumentów, pomysłów, wniosków itp.: piramida priorytetów, diamentowy ranking.

3) Analizie problemu, zjawiska itp.: analiza SOFT, analiza SWOT, drzewko decyzyjne, metoda trójkąta, procedura U, metaplan.

4) Syntezie danych: dywanik pomysłów, mapa mentalna.

Ad 1. **Burza mózgów**⁹ to metoda zwana giełdą pomysłów, sesją odroczonej oceny i, jak wynika z jej nazwy, polega na swobodnej produkcji hipotez, skojarzeń, nie poddanych jeszcze weryfikacji. Jest pomocna przy wywołaniu problemu, jako wprowadzenie i rozgrzewka umysłowa przed innymi zadaniami. To często pierwszy etap innych metod aktywizujących.

Przykłady zastosowania:

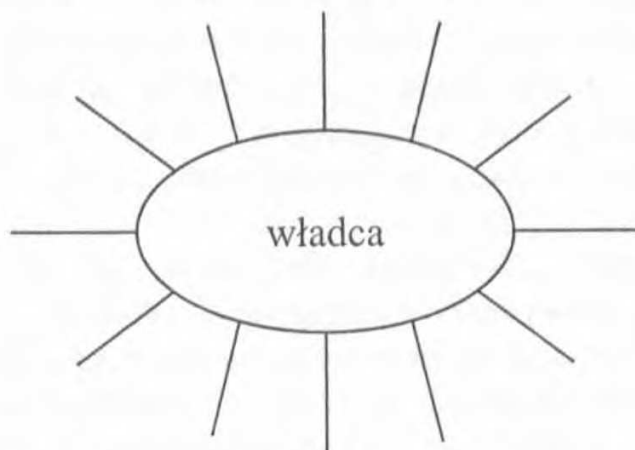
- Podczas analizy i interpretacji słów-kluczy w tematach wypracowań, sentencjach (np. temat: „Między obowiązkiem walki ze złem a pokusą urody życia... Rozważania o bohaterach literackich dokonujących trudnego wyboru postawy życiowej”; wykorzystując burzę mózgów można zastanowić się nad metaforami istotnymi dla rozumienia i realizacji tematu: *zło, uroda życia*).
- Realizując temat: „Ornament, fascynacja, sposób widzenia świata... Różne ujęcia ludowości w literaturze polskiej”, analizie poddamy problemy: *ludowość jako ornament, ludowość jako fascynacja, ludowość jako sposób widzenia świata*. Co możemy rozumieć przez takie zjawiska, kiedy o nich mówić? Od pierwszych skojarzeń nad wskazaną rolę ludowości w utworze możemy przejść do wyszukiwania przykładowych utworów, pogłębiania analizy problemu przez tworzenie bardziej szczegółowej mapy mentalnej zagadnienia czy planu pracy. Burza mózgów byłaby więc wstępną fazą pracy przed napisaniem wypracowania, przemówienia bądź innej metody aktywizującej mapy mentalnej.
- We wstępnej fazie lekcji poświęconej bohaterom *Iliady*, *Pieśni o Rolandzie* czy ideałowi władcy na przykładzie *Kroniki polskiej* Galla Anonima wykorzystując burzę mózgów, możemy zastanowić się nad znanymi uczniom cechami bohatera czy władcy, aby w następnej fazie lekcji

⁹ E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *op. cit.*, s. 33–37; K. Rau, E. Ziętkiewicz, *Jak aktywizować uczniów: „burza mózgów” i inne techniki w edukacji*, Poznań 2000, s. 35–39; M. Taraszkiewicz, *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1996, s. 105–109.

skonfrontować naszą wiedzę z jego wizerunkiem w utworze, dokonać spostrzeżeń dotyczących ewolucji pojęć.

- Ustalając symbolikę wędrówki Odysa, zadajemy pytanie: „Czym dla Odysa była Itaka?”. Burza mózgów odsłoni metaforyczne znaczenie Itaki i wędrówki bohatera.
- Rozważając kwestię „Czym jest poeta?”, czynimy dobre wprowadzenie do zróżnicowanych poetyk dwudziestolecia międzywojennego.
- Przed omówieniem opowiadania S. Żeromskiego *Rozdzióbią nas kruki, wrony* stosując burzę mózgów, określamy cechy i sposoby kreacji bohatera narodowego w romantyzmie, by w dalszej części lekcji wykazać kontrastowanie z nim portretu Winrycha i określić jego funkcje. Podobnie na początku pracy ze *Ślubami panieńskimi* A. Fredry przypominamy cechy romantycznej miłości; pomoże to dostrzec polemikę z tą koncepcją w utworze A. Fredry.

Plakat przy wykorzystaniu burzy mózgów może przyjąć formę jedynie zapisu słownego lub wzbogaconego o graficzny schemat pajęczka – hasło: bohater, władca, Itaka, usytuowane będzie centralnie, a od niego poprowadzimy warianty – odnóża (schem. 1).

Schemat 1. Zastosowanie metody burzy mózgów

Dywanik pomysłów¹⁰ to metoda, wymagająca utworzenia plakatu.

Każdy uczeń (lub grupa) otrzymuje 2–3 małe kartki, na których zwięźle zapisuje swoje pomysły (1 kartka = jeden pomysł). Następnie w wyznaczonym miejscu sali (ściana, duży arkusz papieru) uczniowie, odczytawszy, przypinają swoje kartki. Kolejny krok to eliminacja pewnych propozycji, np. powtarzających się, błędnych, nieudolnie sformułowanych, zbyt szczegółowych lub zbyt ogólnych. Jeżeli trzeba wskazać najlepsze i najtrafniejsze rozwiązania, każdemu uczniowi daje się prawo do przyznania jednego punktu wybranej przez niego propozycji. Rozwiązanie, które uzyskało największą liczbę

¹⁰ E. Brudnik, A. Mośzyńska, B. Owczarska, *op. cit.*, s. 63–67.

punktów jest najlepsze i najtrafniejsze, co można jeszcze z klasą dodatkowo przedyskutować.

Metoda pomocna przy:

- ustalaniu np. cech wzorców osobowych różnych epok, szczególnie tych, których pełny obraz tworzy się na podstawie wielu utworów i wiedzy ogólnej o epoce, np. humanisty, patrioty w oświeceniu, sarmaty w baroku lub oświeceniu; tak wykorzystany dywanik pomysłów służy syntezie;
- ustalaniu możliwych motywacji, które kierowały bohaterem lub grupą bohaterów bądź cech wspólnych grupy bohaterów, np. „Dlaczego Roskolkow zabił?” Co łączy bohaterów pozytywnych *Nad Niemnem* E. Orzeszkowej, a co bohaterów negatywnych?, „Jakie cechy posiada inteligencja (czy chłopstwo) w *Weselu* S. Wyspiańskiego?”

Dywanik pomysłów może okazać się przydatny przy niektórych działaniach zaproponowanych w części poświęconej burzy mózgów.

Argumenty za i przeciw¹¹. Metoda nauczy analizowania spraw z różnych punktów widzenia, zajmowania stanowiska w danej kwestii, poszukiwania argumentów i kontrargumentów, obrony własnego zdania, zbierania informacji. Może być wzbogacona o pewne fazy działania, zaproponowane przy dywaniku pomysłów, np. po sformułowaniu argumentów następuje eliminacja pewnych propozycji, wskazywanie najlepszej.

- Świetnie nadaje się do realizacji tematów wymagających rozstrzygnięć: „Konrad Wallenrod: zdrajca czy bohater?” Co nas śmieszy, a co przeraża w *Świętoszku* Moliere?” Można ją zastosować również przy poleceniach, wymagających potwierdzenia lub zanegowania tez (dotyczy to także sentencji, zwięzłych cytatów).

Plakat przy realizacji tej metody to po prostu wykaz argumentów i kontrargumentów.

Graffiti¹² to metoda, która rozwija umiejętność dzielenia się z innymi własnymi pomysłami, wątpliwościami, refleksjami itp.

Nauczyciel wywiesza w klasie kilka plakatów z rozpoczętymi zdaniami i prosi uczniów, aby dopisali indywidualne zakończenia. Na przykład:

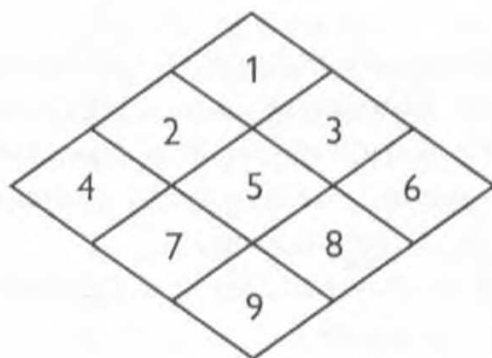
„W utworze podobał(-a, -o) mi się...”; „Lekturę tekstu utrudniała...”; „Mam nadzieję, że w czasie lekcji wyjaśni się funkcja... w utworze”; „Chciałbym przedyskutować...”; „Ten utwór pozostawiłbym (wykreśliłbym) z kanonu lektur, gdyż...”

Graffiti to dobry punkt wyjścia do omawiania lektury, ustalenia uczniowskich konkretyzacji, trudności w odbiorze. Może pomóc wywołać zainteresowanie lekturą i uczynić czytanie kolejnych tekstów bardziej refleksyjnym.

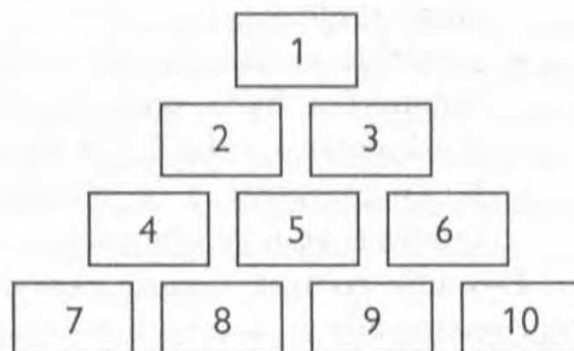
¹¹ *Ibidem*, s. 21–24; K. Rau, E. Ziętkiewicz, *op. cit.*, s. 62–64.

¹² E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *op. cit.*, s. 70–73.

Ad 2. **Piramida priorytetów**¹³ i **diamantowy ranking**¹⁴. Obydwie metody dadzą się wykorzystać tam, gdzie celem działań ma być hierarchizacja elementów, np. według kryterium ważności, kolejności, preferencji. Posiadają odrębne, ale podobne w swej istocie schematy logiczne. Stwarzają okazję dla uczniów do motywowania swoich wyborów i podejmowania wspólnych decyzji.

Schemat 2. Diamantowy ranking

Schemat 3. Piramida priorytetów

- Piramida i diament mogą stanowić kolejną fazę działań po każdej z opisanych dotąd metod, wtedy uczniowie będą hierarchizować cechy bohatera, władcy, humanisty, bohaterów pozytywnych lub negatywnych *Nad Niemnem*, argumenty przemawiające za śmiesznością *Świętoszka*.
- Inne propozycje wykorzystania piramidy i diamentu to ustalanie roli czynników kształtujących daną epokę, aspektów formalnych utworu, najistotniejszych dla danej epoki tematów, motywów, najbardziej reprezentatywnych utworów.

Wybrane spośród 10 bądź 9 czynników (piramidę możemy skrócić) uczniowie zapisują na kartkach i wklejają w odpowiednich miejscach schematu. Oczywiście usytuowanie danego czynnika w piramidzie czy diamencie jest pretekstem do budowania długich wypowiedzi, motywujących jego miejsce w hierarchii, a nie końcem zadania.

Ad 3. Drzewko decyzyjne, analiza SOFT, analiza SWOT, metoda trójkąta, procedura U, metaplan są metodami służącymi analizie sytuacji, problemu, postępowania bohatera. W wielu przypadkach dadzą się stosować wymiennie w odniesieniu do tych samych tekstów literackich, bohaterów czy zjawisk kultury. Wybór metody w tym przypadku zależy od pożądanego kierunku i celu analizy, sposobu postawienia problemu, istoty badanego

¹³ *Ibidem*, s. 156–158; K. Rau, E. Ziętkiewicz, *op. cit.*, s. 45–46.

¹⁴ K. Rau, E. Ziętkiewicz, *op. cit.*, s. 38.

zjawiska czy przeświadczenia, że nowy model postępowania będzie bardziej atrakcyjny dla uczniów.

Każda z metod posiada właściwy sobie schemat graficzny, wyznaczający bieg myśli i czynników, uwzględnianych przy analizie, co może stać się podstawą tworzenia plakatu.

Trzeba pamiętać, że prezentowane w tej części pracy metody bywają dla młodzieży dość trudne.

Analiza SOFT¹⁵ i **analiza SWOT** różnią się nieco schematami-ścieżkami rozumowania, które wytyczają. Zmierzają do oceny pozytywnej i negatywnej danej sytuacji w 4 wymiarach.

Istnieją dwa warianty schematu analizy SOFT (schem. 4a i 4b). W pierwszym z nich przechodzi się od sytuacji obecnej do jej skutków w przyszłości, drugi nie akcentuje w tak dużym stopniu roli czasu w rozumowaniu. W obu wariantach podtechniki istnieją logiczne powiązania między analizowanymi dwoma wymiarami oceny pozytywnej i dwoma oceny negatywnej, co obliuguje do konsekwencji w myśleniu.

SWOT nie wymusza tak silnych powiązań między segmentami analizy (schem. 5).

a)

	Ocena pozytywna	Ocena negatywna
	+	-
Stan – jak jest? (w danym momencie)	S	F
Potencjał – w odniesieniu do przyszłości	O	T

S – satysfakcje; O – szanse; F – błędy; T – zagrożenia

b)

<i>Satisfactions:</i> PLUSY – mocne strony:	<i>Faults:</i> MINUSY – słabe strony:
<i>Opportunities:</i> SZANSE i wynikające z nich korzyści:	<i>Threats:</i> ZAGROŻENIA i wynikające z nich negatywy

Schemat 4. Analiza SOFT

(S) MOCNE STRONY:	(W) SŁABE STRONY:
(O) MOŻLIWOŚCI:	(T) ZAGROŻENIA:

Schemat 5. Analiza SWOT

¹⁵ E. Brudnik, A. Mośzyńska, B. Owczarska, *op. cit.*, s. 16–20.

Jeżeli stwierdzimy, iż nie jest konieczne, aby przy zastosowaniu SWOT grupa przeprowadzała pełną analizę, możemy klasę podzielić na 4 zespoły, odpowiadające określonym literom w nazwie metody. Wtedy grupa będzie analizowała sytuację tylko pod jednym kątem: mocnych stron, słabych stron, możliwości czy zagrożeń. Złożenie plakatów, oznaczonych literami SWOT, przedstawi analizę całego zagadnienia. Analogicznie pracując z SOFT zlecamy grupom w klasie pracę tylko nad jedną stroną zagadnienia: pozytywną lub negatywną.

Metody te można zastosować do diagnozowania:

- różnych sytuacji i problemów, łączących się z bohaterami literackimi: Konradem Wallenrodem, Kordianem, Judymem, Ziembiewiczem, Antygona;
- problemów, łączących się ze zjawiskami kulturalnymi, społecznymi (np. dekadentyzm, nietzscheanizm, praca u podstaw, praca organiczna, rozwój kultury masowej);
- problemów, łączących się ze zjawiskami językowymi (np. wpływy obce w języku polskim, szczególny charakter języka komercyjnych mediów).

Drzewko decyzyjne¹⁶ to metoda, która pomoże zrozumieć tragizm sytuacji bohaterów literackich (np. Antygony, Konrada Wallenroda, Judyma, Kordiana, Artura). Jest przydatna szczególnie do doskonalenia technik samokształcenia. Ciekawa wydaje się propozycja lekcji dla klasy III LO na temat „Patrioci i zdrajcy w *Potopie*. H. Sienkiewicza”. Każdej z grup przydzielamy przedstawiciela patriotów i zdrajców. Z wykorzystaniem drzewka decyzyjnego grupy charakteryzują ich postępowanie, co następnie referują. Specjalnie do tego zadania wyłonieni sekretarze (najlepsi uczniowie w klasie) nanoszą wnioski na duże drzewa decyzyjne, jedno poświęcone patriotom, drugie zdrajcom. Tworzą w ten sposób ogólną i dość wnikliwą charakterystykę bohatera zbiorowego i modelowych sytuacji łączących się z patriotyzmem i zdradą. W czasie tych lekcji klasa przejdzie od materiału szczegółowego, konkretnych losów danego bohatera (lub bohaterów, mianowicie uwzględniamy jako opozycję szlachtę laudańską i wielkopolską), do wniosków i uogólnień. Na koniec zajęć sekretarze przedstawiają klasie plakaty, analizując modelowe aspekty patriotyzmu i zdrady oraz dokonają ich sprawnego omówienia.

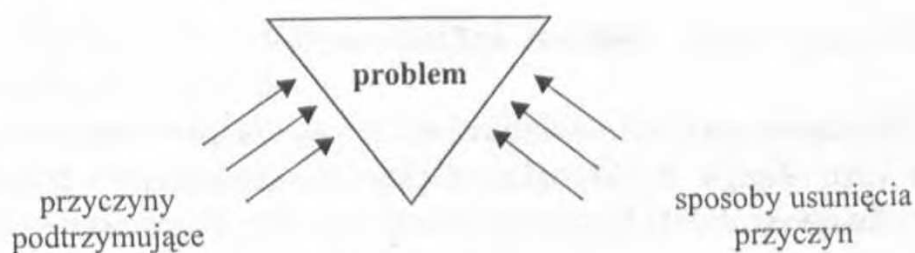
Tak wykorzystane drzewo decyzyjne służy syntezie materiału.

¹⁶ *Ibidem*, s. 49–52; M. Mitek, *Metody aktywne*, „Polonistyka” 1999, nr 8, s. 473–476.

Schemat 6. Drzewko decyzyjne

Metoda trójkąta¹⁷, operująca prostym plakatem, jest przydatna w pewnych sytuacjach problemowych. Pozwala przećwiczyć myślenie nad przyczynami powstawania problemu i sposobami ich usunięcia.

Schemat 7. Metoda trójkąta

- Do wykorzystania przy omawianiu utworów o tematyce społecznej, np. nowel pozytywistycznych: problem biedy, ubóstwa, zaniedbania społecznego chłopów, antysemityzmu.
- Materiału do rozważań może dostarczyć literatura czasu wojny i okupacji, np. problem zlagrowania człowieka, obojętność wobec śmierci, cierpienia. Mimo iż uczeń może nie znaleźć realnych sposobów usunięcia przyczyn, ćwiczenie i tak spełni swoją funkcję, gdyż przybliży mu sytuację bezradności i zniewolenia.

¹⁷ E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *op. cit.*, s. 136–137.

Procedura U¹⁸ ma dość skomplikowany schemat i tok analizy sytuacji problemowej. Warto jednak zadać sobie trud wykorzystania jej na lekcji, gdyż zwraca uwagę na pomijane przez inne techniki aspekty sytuacji konfliktowej, jak stosunki i zależności między osobami konfliktu, pożądane kierunki ich przemian, zmiana prowadzących do konfliktu norm, zasad, obowiązujących kryteriów.

Stan obecny		Stan pożądany
1.	obraz	7.
2.	role	6.
3.	zasady	5.
	zwrot	
4.		

Pole nr 1: Opis aktualnego obrazu sytuacji – Jak jest?

Pole nr 2: Rola osób uczestniczących w sytuacji – kto i jaką rolę pełni? Kto i jakie realizuje zadania? Jakie są zależności między osobami? Należy dążyć do formułowania wniosków.

Pole nr 3: Określenie norm, zasad, kryteriów obowiązujących w przedstawionej sytuacji. Dlaczego tak a nie inaczej funkcjonują ludzie.

Pole nr 4: Bilans sytuacji, moment zwrotny. Co było dobre, a co trzeba zmienić? Ten etap to ważny czas podejmowania decyzji w celu zażegnania konfliktu.

Pole nr 5: Jakie nowe zasady, normy, kryteria powinny zacząć obowiązywać?

Pole nr 6: Jaki powinien być nowy podział ról uczestników sytuacji.

Pole nr 7: Obraz nowej pożądanej sytuacji.

Schemat 8. Procedura U

Do wykorzystania przy omawianiu lektur z wyraźnie zarysowaną sytuacją konfliktową (np. *Tango* S. Mrożka, *Chłopi* S. Reymonta, *Wesele* S. Wyspiańskiego, *Świętoszek* Moliera, *Ojciec Goriot* H. Balzaca).

Metaplan¹⁹ można nazwać uboższą wersją procedury U. Schemat plakatu umożliwia czytelny zapis dyskusji nad zmianą niezadowolającej sytuacji.

Przy tworzeniu plakatu można wykorzystać technikę gromadzenia argumentów typową dla dywanika pomysłów, uprzednio wręczając uczniom kartki w różnych kolorach lub kształtach.

- Metaplan wykorzystamy w odniesieniu do analizy problematyki lektur, wskazanych przy procedurze U. M. Mitek podaje następujące tematy zajęć, które można realizować używając metaplanu: „Jacy są boha-

¹⁸ *Ibidem*, s. 176–179.

¹⁹ M. Mitek, *op. cit.*; K. Rau, E. Ziętkiewicz, *op. cit.*, s. 58–61.

terowie *Wesela* – chłopci i inteligencja?”, „Dlaczego bohater *Ludzi bezdomnych* poniósł życiową klęskę?”, „Jaki powinien być idealny władca?”

Schemat 9. Przykład metaplanu

Ad 4. **Mapy mentalne – mapy pojęciowe** (*mind-maps*)²⁰ to metoda wizualnego przedstawienia problemu z wykorzystaniem schematów, rysunków, haseł, zwrotów, symboli.

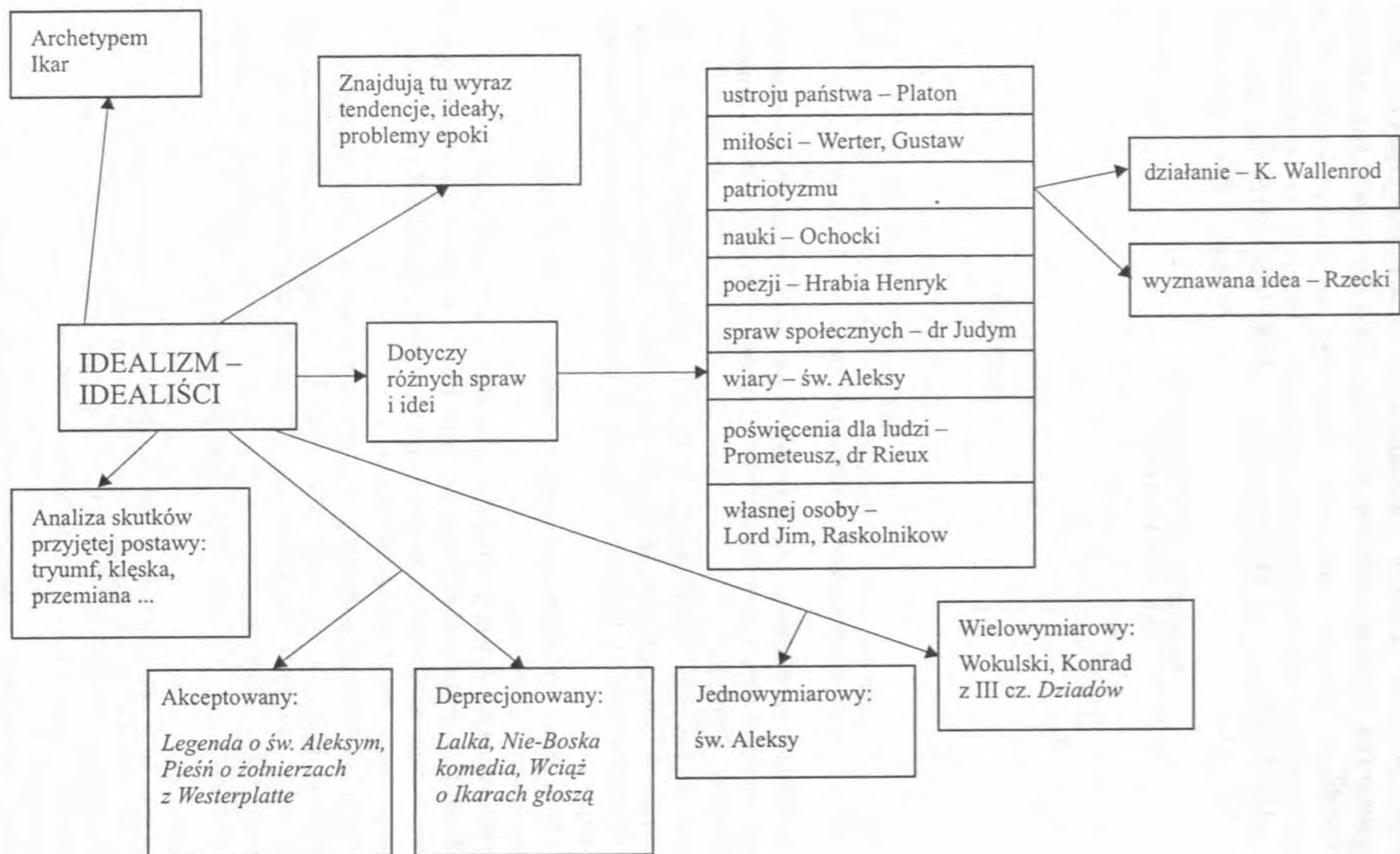
Poprzez tę metodę i wykonany w trakcie pracy plakat dąży się do odzwierciedlenia istniejącego w myśli obrazu całości zagadnienia z uwzględnieniem związków między treściami. Jest to metoda syntetyzowania materiału (schem. 10).

- W literaturze przedmiotu można znaleźć liczne przykłady jej zastosowania, m. in. do:
 - opracowania motywu podróży w literaturze romantyzmu²¹;
 - podsumowania omawianej lektury, np. Biblii, *W pustyni i w puszczy*²²;
 - powtórzeń wiadomości z danej epoki, np. średniowiecza;
 - zapamiętania reguł ortograficznych;
 - stworzenia wizerunku kobiety w romantyzmie i we współczesności;
- Oprócz tego mapa mentalna pomoże stworzyć konspekt pracy uczniowi, przygotowującemu się do omówienia nurtu w literaturze (naturalizm, impresjonizm), kierunków rozwoju gatunku, rodzajów literackich itp. (np. kierunki rozwoju dramatu, narracji w prozie).

²⁰ K. Rau, E. Ziętkiewicz, *op. cit.*, s. 39–44; M. Taraszkiewicz, *op. cit.*, s. 130–131; W. Kozak, *Mapa mentalna czyli twórcza technika notowania*, Kielce 1999; K. Kordus-Każmierczak, K. Rybicka, *Zastosowanie mind mapping w planowaniu pracy dydaktycznej*, „Język Polski w Szkole Średniej” 1999, nr 2, s. 42–43.

²¹ K. Kordus-Każmierczak, K. Rybicka, *op. cit.*

²² Kolejne z wymienionych propozycji w tym podpunkcie – W. Kozak, *op. cit.*

Schemat 10. Przykład mapy mentalnej

- Swoistą syntezą myśli byłaby mapa mentalna powstała jako zapis dyskusji prowadzonej przez jej uczestników.

Umiejętność tworzenia map mentalnych jest nieocenioną pomocą przy samokształceniu, organizowaniu, planowaniu i ocenianiu własnej pracy.

2.2. Plakat właściwy

Plakat właściwy łączy słowo, schemat z obrazem lub operuje tylko przekazem ikonicznym. Może być utrzymany w różnych konwencjach: realistycznej, groteskowej, symbolicznej zależnie od tematu, wyobraźni uczniów, ich wrażliwości, skojarzeń, znajomości innych tekstów kultury. Przy tworzeniu plakatów-afiszy większy zdaje się udział intelektu ucznia, zaś przy plakatach właściwych – sfery emocjonalnej. Plakat właściwy pozwala na wizualizację myśli i odczuć. W zgromadzonych publikacjach z zakresu dydaktyki ogólnej i pedagogiki grup, metody zmierzające do tak rozumianych działań spotkać można pod nazwami: wyklejanka, obraz²³, bazgroły, kolaż²⁴, składanka, fotoekspresja²⁵. W instrukcjach towarzyszących wymienionym metodom spotykamy polecenie wykonania dużej pracy plastycznej, która dawałaby wyraz swobodnym skojarzeniom związanym z tematem, budzonym przez niego emocjom. Uczniowie bądź malują, rysują w dowolnej technice na podany temat (bazgroły, obraz), bądź tworzą plakat z wykorzystaniem wycinków prasowych, fotografii, pocztówek itp. (wyklejanka, kolaż). W technikach pedagogicznej pracy z grupą indywidualna ekspresja znajduje swój wyraz jedynie słowny (składanka) lub jej punktem wyjścia staje się wybrana fotografia, ilustracja, stanowiąca swoistą metaforę myśli czy odczuć.

Opisane formy aktywności nie pozostaną bez znaczenia dla polonisty, poszukującego ciekawych form zajęć. Zadania, przed którymi postawi uczniów, mogą mieć u swych podstaw podobne przesłanki, jednak głęboko przemyślane, muszą uwzględniać cele polonistyczne, którym służą, a więc materiał literacki czy teoretyczny, ćwiczone umiejętności, związek ze współczesnym życiem.

Zadaniu powinna towarzyszyć precyzyjnie sformułowana instrukcja zapisana na tablicy lub na kartkach. Może mieć charakter bardzo ogólny, jak np. w propozycji M. Mitek: „Pozytywizm kojarzy mi się z...”, „Doświadczenia schyłku wieku w liryce Młodej Polski” lub bardziej złożony, wielopoziomowy, spotykany przy metodzie tekstu przewodniego²⁶. Wtedy

²³ M. Thanhoffer, R. Reichel, R. Rabenstein, *op. cit.*, s. 110–111.

²⁴ E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *op. cit.*, s. 27–30, 98–101.

²⁵ E. Wójcik, *op. cit.*, s. 37, 41–42.

²⁶ O metodzie tekstu przewodniego czytaj w: E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *op. cit.*, s. 134–135.

w instrukcji-tekście przewodnim opisane są kolejne kroki i zadania pośrednie, które pozwalają na rozwiązanie problemu, a także określony czas pracy. Jeżeli chcemy uatrakcyjnić zadanie czy też nadać działaniom wymiar bardziej praktyczny i powiązany z życiem, możemy w instrukcji zawrzeć polecenie przenoszące uczniów w pewien świat fikcji, np. *wyobraźcie sobie, że jesteście redaktorami pisma..., pracownikami wydawnictwa..., twórcami hasła w ilustrowanej encyklopedii...* itp. Uczniowie chętniej angażują się w pracę, jeżeli towarzyszy jej pewna symulacyjna konkretność działań, np. na bazie ogólnej wiedzy o sentymentalizmie tworzą strony encyklopedii, poświęcone temu hasłu czy praktyczny poradnik uczący jak żyć; na lekcjach traktujących o oświeceniu w Polsce mogą zaplanować wycieczkę zapoznającą z najciekawszymi osiągnięciami kultury oświecenia, napisać ofertę instytucji edukacyjnej reklamującej swe placówki. Instrukcja musi mieć formę życzliwego zwrotu do ucznia, zachęcać do działania. Ciekawie brzmi w liście, zaproszeniu itp. Tak pomyślane zajęcia, przewidziane na 2 godziny lekcyjne, przypominają metodę projektu²⁷, przebiegają jednak w krótszym czasie. Dobrze więc, jeżeli uczniowie będą mogli skorzystać ze słowników, encyklopedii i innych pozapodręcznikowych źródeł wiedzy czy też otrzymać przykład wydawnictwa, które mają stworzyć, np. foldery reklamowe biur podróży, wydawnictw czy praktyczny poradnik.

Plakat-pracę plastyczną można polecić do wykonania w domu każdemu uczniowi indywidualnie bądź zespołom, np. dwuosobowym, co bywa wariantem korzystniejszym. Uczniowie bowiem wzajemnie się wspierają, uczą współpracy, tworząc bardziej przemyślane kompozycje.

Plakat tworzony na lekcji powinien być pomyślany jako efekt pracy grup. Niech to będzie ta forma uczniowskiej aktywności, dzięki której będziemy kształcić takie umiejętności, jak wzajemne komunikowanie się, współpraca, organizacja, planowanie i ocena własnej pracy.

Wykonanie plakatu nie jest celem, końcem działań edukacyjnych, jeżeli nie towarzyszy mu prezentacja. W jej trakcie uczniowie mogą dalej grać swe role redaktorów, pracowników reklamy różnych instytucji, badaczy itp., co podnosi walory ich wystąpień, ale też utrudnia zadanie. Często uczniowie nie wiedzą, jak ukształtować swą wypowiedź, o czym mówić, od czego zacząć (szczególnie w wystąpieniach „bez roli”). Niewątpliwie trzeba im w tym pomóc, np. dając instrukcję, która pozwoli tę samodzielną wypowiedź zorganizować. Ważne jest, aby w owym „punkcie wyjścia wypowiedzi” znalazła się zachęta do uwzględnienia treści dzieł, ich formy, sposobu w jaki powstały np.: „Jak to, co stworzyliśmy, wyraża to, co analizowaliśmy”.

²⁷ O metodzie projektu czytaj w: E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska, *op. cit.*, s. 185–194; K. Rau, E. Ziętkiewicz, *op. cit.*, s. 65–72; M. Szymański, *O metodzie projektów. Z historii, teorii i praktyki pewnej metody kształcenia*, Warszawa 2000.

W trakcie swojej wypowiedzi uczeń powinien omówić przekaz, płynący ze stworzonych czy wykorzystanych obrazów, kompozycję całości, kolorystykę, nastrój itp. Jeżeli widzimy, że ma problemy z dostrzeżeniem pewnych aspektów dzieła, możemy zadać mu pytanie pomocnicze typu: *dlaczego wykorzystales ilustrację pokazującą...*, *dlaczego obraz przedstawiający... znajduje się w centrum, czemu służy...* Jak twierdzi S. Bortnowski²⁸, wystąpienia ucznia nie możemy jednak zamienić w pogadankę heurystyczną, gdyż tym samym całkowicie zniwelujemy jego satysfakcję z wykonanej pracy. Sądzymy, że element drobnej dyskusji nauczyciela z uczniem lub ucznia z uczniem jest wskazany, uczy obrony własnego stanowiska, a także przygotowuje do drugiej części maturalnego egzaminu wewnętrznego. Nauczyciel musi się tu wykazać dużym taktem, znajomością ucznia, jego potrzeb i źródeł zahamowań. Winien, mimo niedociągnięć ze strony zdobywającego dopiero swe umiejętności wychowanka, stosować stymulację wzmacniającą.

3. Przykłady tematów i organizacji zajęć, w toku których powstaje plakat

3.1. Plakat jako efekt pracy na lekcji

Temat: *Sentymentalne tradycje odległe nam czy bliskie?*

Instrukcja przekazana grupom składa się z dwóch części. Pierwsza jest jednakowa dla wszystkich i stanowi wykaz zagadnień, uwzględnionych przy charakterystyce nurtu w celu ich uporządkowania. Druga część zawiera różne polecenia.

- gr. I – tworzy praktyczny poradnik uczący, jak żyć;
- gr. II – tworzy strony hasła „sentymentalizm” w ilustrowanej encyklopedii;
- gr. III – tworzy folder reklamowy biura podróży, oferującego wycieczki do miejsc o oryginalnej kulturze;
- gr. IV – redaguje ulotkę informacyjną, połączoną z zaproszeniem na spotkanie subkulturowego ruchu młodzieżowego w stylu HARE KRISHNA czy PUNK;
- gr. V – wykonuje tabelę, porównującą sentymentalizm z klasycyzmem, która mogłaby stanowić pomoc dydaktyczną.

Dodatkowo każda instrukcja zwraca uwagę na konieczność przemyślenia strony graficznej pracy i przygotowania się do publicznego wystąpienia.

²⁸ S. Bortnowski, *Czy rewolucja w metodach nauczania?*, „Warsztaty Polonistyczne” 2000, nr 3, s. 49–59.

Temat: *Dydaktyzm satyry „Pijaństwo” I. Krasickiego*

Plan działań zawarty w instrukcji jest tak pomyślany, aby tworzył dość szczegółową analizę i interpretację tekstu, bowiem nasze polonistyczne cele zmierzają do ćwiczenia poprzez to zadanie właśnie takich umiejętności. W instrukcji znajdują się więc polecenia od określenia formy satyry, wyodrębnienia bohaterów, stworzenia portretu pijaka i abstynenta, określenia przynależności światopoglądowej bohaterów, po zadanie przedstawienia w formie graficznej dydaktycznej wartości satyry i przygotowania się do omówienia pracy. Wnioski płynące z prezentacji (po omówieniu przez uczniów prac) proponujemy wpisać w czarno-biały obraz świata, co odsłoni głębię dydaktyzmu utworu.

Ten moduł lekcji można wykorzystać przy niemal każdym utworze poetyckim. Podczas prezentacji uczniowie omawiają tylko plakaty, które jak w soczewce mają skupić przesłania utworu.

Gdy tworzymy długą instrukcję, wśród członków grup pojawia się pomysł, aby podzielić się zadaniami. Jednak z punktu widzenia celu zadania, pojętego jako ćwiczenie w analizie i interpretacji tekstu, nie jest to pomysł godny pochwały z naszej strony. Usiłując mu przeciwdziałać, musimy na początku pracy grup wyraźnie zaznaczyć, że cała grupa wykonuje wszystkie zadania, nie wolno przejść do punktu kolejnego bez wykonania poprzedniego.

Inny wariant tego modułu pracy z tekstem poetyckim zakłada, że polecenia analityczno-interpretacyjne wykonuje każdy członek grupy indywidualnie, następnie konfrontuje swoje wnioski z grupą przy wspólnej pracy nad plakatem – graficznym wyrazem przesłania utworu.

3.2. Plakat jako efekt pracy domowej

Plakat wykonany przez ucznia w domu ma przede wszystkim inspirować jego dłuższą wypowiedź na lekcji. Takie zadanie może być konkurencyjne wobec wypracowania. W czasie prezentacji mówiący mogą korzystać z planu wypowiedzi lub jedynie zerkać w notatki, nie wolno im czytać. Oceniamy jakość wypowiedzi: bogactwo słownika, dobór argumentów, poprawność językową, sposób uzasadnienia elementów, które pojawiły się na plakacie, autoprezentację itp.

- Po omówieniu na lekcji utworu metodami tradycyjnymi polecamy uczniom wykonać w domu pracę plastyczną, wyrażającą jego przesłanie. Na kolejnej lekcji autorów najciekawszych prac prosimy o ich omówienie. W wypowiedzi ucznia łączą się wiadomości wyniesione z lekcji z osobistą refleksją. Unikamy odtwórczości i schematyzmu. Moduł zadania sprawdzono w odniesieniu do *Rozmowy Mistrza Polikarpa ze śmiercią* i *Ody do młodości* A. Mickiewicza.

- Przed lekcją poświęconą bogom greckim uczniowie w dwuosobowych zespołach wykonują portrety najważniejszych bóstw. Prezentując je na lekcji, otrzymują oceny. Klasa wynotowuje informacje dotyczące zakresu władzy i cech bóstwa, dzięki czemu doskonalą umiejętność notowania.

Kolejną lekcję poświęcamy refleksji nad cechami dobrego publicznego wystąpienia. Dyskusja na ten temat przebiega bardzo sprawnie, ponieważ każdy niedawno zmagał się z trudami autoprezentacji. Na korytarzu szkoły organizujemy wystawę pt. *Poczet bogów greckich*.

- Plakaty wykonane na lekcję poświęconą *Padlinie* Ch. Baudelaire'a mają odzwierciedlać odbiór tekstu różnymi zmysłami. Pozwoli to na przeżycie zjawiska synestezji w poezji młodopolskiej i stosunku do świata przedstawionego osoby wypowiadającej się w utworze naturalistycznym.
- Jeżeli chcemy zaaranżować działanie zmierzające do ujawnienia indywidualnego stosunku ucznia do lektury, epoki itp., możemy skorzystać z modułu opisanego na przykładzie średniowiecza.

Klasę dzielimy na 3 duże grupy. Przedstawiciele każdej z nich stworzą plakat na inny temat:

- gr. I – Co podobało się w średniowieczu?
- gr. II – Czego nie zaakceptuję w średniowieczu?
- gr. III – Co współczesny świat powinien przejąć ze średniowiecza?

Lekcję rozpoczynamy od zlecenia pracy domowej – wypracowania na jeden z podanych tematów, ale nie ten, który inspirował wykonanie plakatu. Mobilizuje to uczniów do uważnego słuchania prelegentów i zbierania argumentów, co zaowocuje w wypracowaniu.

- Odrębną propozycją jest poster, czyli plakat naukowy, omówiony przez K. Taborską w przywołanym już artykule. Autorka publikacji zwraca uwagę, że w dydaktyce przedmiotów humanistycznych w zasadzie nie jest stosowany, jednak widzi taką możliwość na lekcjach języka polskiego, przyznając tej formie przekazu rolę alternatywy dla tradycyjnego wypracowania.

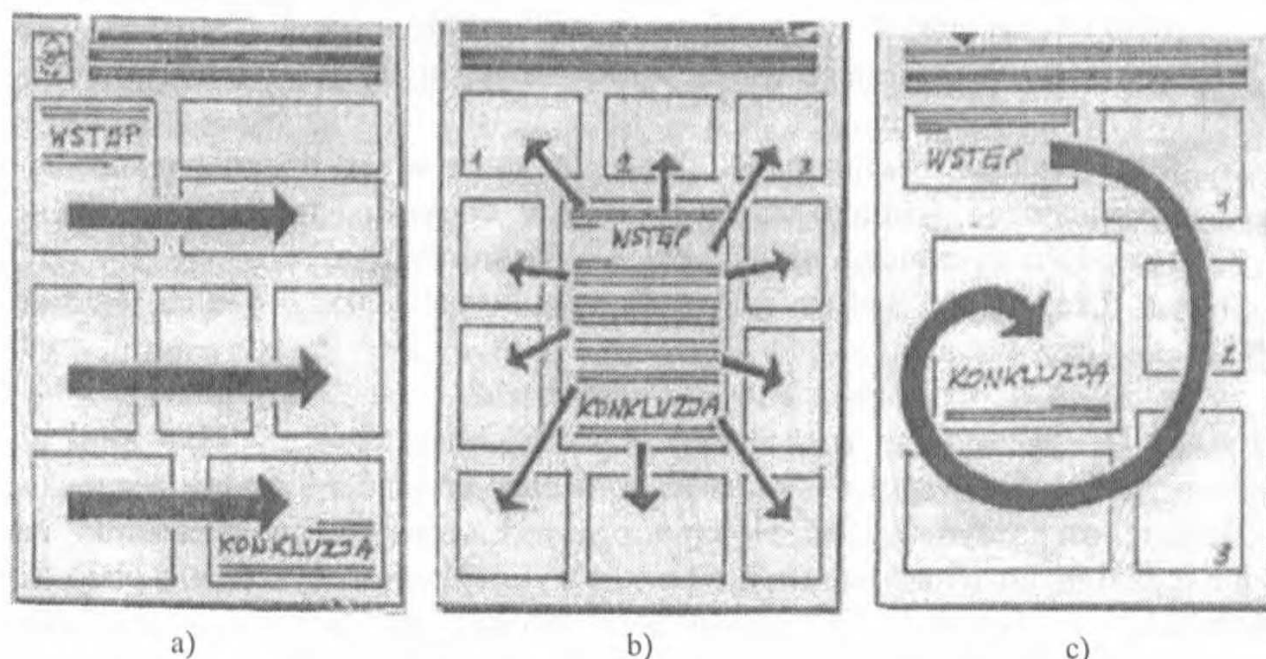
Poster łączy ze sobą obraz, grafikę i słowa. Jego kompozycja jest ściśle określona (schem. 11). Stałe części posteru to: tytuł pracy wyraźnie określający problem; prezentacja autora; wstęp – uzasadniający podjęcie tematu; streszczenie; opis badanego materiału i metod pracy; wyniki (w formie tabel, wykresów); dyskusja – porównanie danych przedstawionych przez autora z literaturą przedmiotu; bibliografia.

Autor powinien zaprezentować swoją pracę na specjalnej sesji i w czasie dyskusji obronić postawione w niej tezy i wyniki badań.

K. Taborska proponuje wykorzystać poster do opracowania takich tematów, jak np. recepcja dzieł wybranego twórcy wśród danej grupy

społecznej, wpływ tradycji, np. antycznej, na twórców określonej epoki, rola reklamy we współczesnym świecie, czytelnictwo prasy wśród młodzieży licealnej.

Uproszczona wersja plakatu naukowego nie wymaga od ucznia doboru szczególnej metodologii ani dyskusji. Stwarza natomiast okazję do poszerzenia wiedzy, sięgnięcia po dodatkowe źródła informacji, zebrania bibliografii, zaplanowania kompozycji. Po omówieniu Młodej Polski można zaproponować uczniom opracowanie następujących tematów: „Osobowość twórcza S. Wyspiańskiego”, „Impresjonizm w sztuce Młodej Polski”, „Młodopolskie wywyższenie artysty i sztuki”, „Kobieta w sztuce Młodej Polski”.

Schemat 11. Kompozycja posteru: a) klasyczna, b) promienista, c) spiralna

Każda praca wykonana przez ucznia powinna przez pewien czas wisieć w pracowni lub innym publicznym miejscu.

4. Mocne i słabe strony wykorzystywania techniki plakatu na lekcjach języka polskiego

Na temat mocnych i słabych stron zastosowania techniki plakatu na lekcjach języka polskiego w szkole ponadgimnazjalnej powiedziano w tej pracy już wiele, czas na podsumowanie.

Przed podjęciem wartościowania techniki plakatu należy zdać sobie sprawę, że na jej ocenę rzutuje kontekst, w jakim funkcjonuje (różnicowany stosunek dydaktyków do formy pracy w grupach i burza wokół tzw. metod

aktywizujących). O niektórych aspektach tych zagadnień wspomniano wcześniej.

Z pewnością plakat w swojej pracy wykorzystają ci nauczyciele, którzy nie boją się niekonwencjonalnych rozwiązań i rozumieją, że hałas w klasie może być również oznaką zaangażowania młodzieży w pracę, toczonych dyskusji i jak najbardziej służy zdobywaniu wiedzy i nowych umiejętności, integrując je w myśl zasady: „Wiedza bez umiejętności jest martwa, umiejętności bez wiedzy są nieme”.

Kolejny problem, ale i walor, stanowiący o plastyczności techniki, to trudność usytuowania jej wśród ogólnodydaktycznych i autonomicznych strategii oraz metod nauczania. Rozległa gama działań, których efektem jest plakat, pozwala umieścić tę technikę w obrębie aż 3 spośród 4 strategii nauczania-uczenia się: P – uczenie się przez odkrywanie, poszukiwanie samodzielne nowej wiedzy; O – uczenie się operatywności poprzez praktyczne działanie; E – ukierunkowanie na rozwój procesów emocjonalnych, uczenie się przez przeżycie. Różnorodność modułów lekcji z afiszem i plakatem właściwym prowadzi do swoistej symbiozy autonomicznych metod nauczania w obrębie jednych zajęć. Przenikają się metoda przekładu intersemiotycznego z metodą impresyjną i ludyczną²⁹.

Z punktu widzenia celów przedmiotowych nauczania języka polskiego, plakat jest techniką umożliwiającą bardzo wszechstronne i różnorodne zastosowanie. Może współistnieć na lekcji z innymi metodami lub technikami (polimetodyczność), zbliża zajęcia lekcyjne do warsztatów, wyzwala aktywizujący uczniów efekt nowości i świeżości działań. Pozwala na zróżnicowanie zajęć lekcyjnych tak, by były one jak najbardziej podporządkowane treściom kształcenia.

Plakat niezwykle sprzyja rozwojowi różnych umiejętności, przydatnych nie tylko na gruncie polonistycznym (formułowania hipotez, doboru argumentów, analizowania, syntetyzowania, hierarchizowania, wnioskowania, porządkowania materiału, organizacji planowania i oceny własnej pracy, samokształcenia).

Nieocenione mogą być zasługi plakatu dla rozwoju sprawności językowej ucznia, jego umiejętności redakcyjnych i autoprezentacji w czasie publicznych wystąpień. Będąc wypowiedzią adresowaną do zbiorowego odbiorcy, tworzy naturalną sytuację zachęcającą do mówienia. Przygotowując się do publicznego wystąpienia, uczeń musi starannie przemyśleć jego treść i formę. Praca nad doбором środków językowych, argumentów, kompozycji, poszerzy umiejętności retoryczne ucznia.

Plakat właściwy i afisz, tworzone przy różnych modułach zajęć, gwarantują doskonalenie wszystkich kompetencji polonistycznych ucznia:

²⁹ Podział strategii i metod – K. Ratajska, *Metody kształcenia literackiego w szkole*, [w:] *Z dydaktyki literatury i kultury w szkole*, red. E. Cyniak, Łódź 1994.

– mówienia i pisanie, np. poprzez posługiwanie się różnymi odmianami polszczyzny w zależności od sytuacji komunikacyjnej, stosowanie zabiegów perswazyjnych, formułowanie pytań i odpowiedzi, sprawne i skuteczne uczestniczenie w dialogu, dyskusji i negocjacji;

– słuchania, np. poprzez słuchanie z notowaniem, słuchanie aktywne w różnych relacjach społecznych;

– redagowania tekstów poprzez komponowanie dłuższych spójnych wypowiedzi;

– czytania poprzez stosowanie się do poleceń tekstów użytkowych (instrukcja), ćwiczenie rozumienia różnych tekstów i kodów w przekazach kultury;

– odbioru dzieł sztuki;

a) w wymiarze interpretacyjnym poprzez moduły zajęć, w których różne działania analityczne stają się podstawą interpretacji, gdy zmuszają do odbioru lub tworzenia znaczeń metaforycznych, kiedy przekład intersemiotyczny prowadzi do pogłębienia rozumienia korespondencji sztuk;

b) w wymiarze aksjologiczno-egzystencjalnym poprzez rozważania wokół wartości, ich hierarchii w dziełach literackich, wyrażanie subiektywnego stosunku i ocen do wartości i zjawisk, dostrzeganych w sztuce, kiedy treści kształcenia polonistycznego stają się podstawą głębokiego uczniowskiego przeżycia³⁰.

Wiedza zdobywana w trakcie zajęć z plakatem nie jest martwa, wykorzystana do praktycznych celów staje się funkcjonalna, a poprzez to trwale zapisuje się w pamięci. Nie bez znaczenia dla jej trwałości jest sposób polisensorycznego³¹ przyswajania. Na lekcjach z plakatem uczeń patrzy, słucha, rysuje, łączy słowo z obrazem, tworzy logiczne powiązania przyswajanych treści, kłóci się z kimś na dany temat, dyskutuje, tłumaczy. Ślady pamięciowe pojawiają się w wielu miejscach mózgu, dlatego zapamiętanie będzie trwalsze.

Stosując różnorodne metody i techniki nauczania odpowiadamy na zróżnicowane potrzeby percepcji i inteligencji uczniów, jednocześnie prowadząc do ich rozwijania. Na lekcjach z technikami plakatu znajdzie coś dla siebie wzrokowiec, słuchowiec i kinestetyk. Każdy uczeń będzie miał sposobność pogłębiania różnych sfer swej inteligencji, głównie: lingwistycznej, logiczno-matematycznej, wizualno-przestrzennej, interpersonalnej i intrapersonalnej³².

³⁰ Rozróżnienie umiejętności-kompetencji za: *Podstawa programowa...*

³¹ O tych aspektach uczenia się piszą: H. Hamer, *Nowoczesne uczenie się albo ściągą z metodyki pracy umysłowej*, Warszawa 1999; Z. Włodarski, *Z tajemnic ludzkiej pamięci*, Warszawa 1990.

³² Wyróżnienie systemów sensorycznych i typów inteligencji za: M. Taraszkiewicz, *op. cit.*

W czasie prezentacji, gdy uczniowie relacjonują wyniki swej pracy, uczeń śledzi różne sposoby realizacji tego samego zadania, odpowiedzi na to samo pytanie, wizualizacje wyrosłe z jednego źródła inspiracji. Rozwija dzięki temu myślenie dywergencyjne, czynnik niezbędny do twórczej, kreatywnej aktywności i postawy. Przekonuje się, że są sytuacje, w których istnieje wiele rozwiązań tego samego problemu, warto więc ich poszukiwać. W przyszłości zaprocentuje to zwiększoną predyspozycją do generowania nowych, niekonwencjonalnych, wielokierunkowych strategii działania.

Niejednokrotnie techniki plakatu przyczyniają się do wykształcenia nieświadomej kompetencji, kiedy uczeń już „sam nie wie, skąd to wszystko wie i umie”³³.

Wartością lekcji z wykorzystaniem technik plakatu jest ich antropocentryczna orientacja. Nauczyciel tworzy zajęcia z myślą o uczniu i jego potrzebach, stawia go w centrum procesu dydaktycznego, sam staje się tylko animatorem działań, doradcą, mistrzem wskazującym drogi wiodące do celu i przyjaźnie wspierającym wychowanka. Uznanie podmiotowości ucznia w procesie nauczania stanie się czynnikiem decydującym o jego teraźniejszych i przyszłych zachowaniach czytelniczych i poziomie uczestnictwa w kulturze. Młody człowiek, traktowany z dostrzeżeniem jego godności i indywidualizmu, łatwiej otworzy się na wartości płynące z dzieła literackiego, głębiej je przeżyje. Hermeneutyczne i dialogowe tendencje nauczania języka polskiego znajdują tu swój pełny wyraz.

Stosowanie technik plakatu na lekcjach języka polskiego ma również swoje ujemne strony³⁴. Z pewnością trzeba przeznaczyć na omówienie danego zagadnienia więcej czasu niż przy tradycyjnych metodach pracy.

Nie wszyscy uczniowie lubią tego typu zajęcia, stawiamy więc w uprzywilejowanej pozycji jednych, dyskryminując innych.

Niektóre działania z technikami plakatu mogą łączyć się ze zbyt mocnym wkraczaniem w sferę prywatności ucznia. Trudne do przewidzenia są efekty tych działań intrapsychicznych w obrębie postaw, przekonań, opinii, nastawień, stosunków interpersonalnych. Nauczycielowi usiłującemu łagodzić skutki pewnych sytuacji może zabraknąć wyczucia psychologicznego.

Mocną stroną afiszy jest dyscyplinowanie myślenia, ale słabą ryzyko spłylenia problemu przez schematyczny zapis i takie samo powierzchowne, spłycone omówienie i rozumienie zagadnienia.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Krytycznie na temat metod aktywizujących wypowiadali się m.in.: Z. Bury, *Metody aktywizujące w pracy nauczyciela szkoły średniej*, „Kwartalnik Edukacyjny” 1998, nr 3, s. 12–22; B. Olszewska, *Wokół tzw. metod aktywnych*, „Warsztaty Polonistyczne” 2000, nr 2, s. 61–65; H. Rusin-Cyrek, *Stosowanie metody projektów w procesie nauczania-uczenia się przedmiotów ogólnokształcących na przykładzie prac z języka polskiego*, „Szkolnictwo Zawodowe” 1997, nr 8, s. 8–15; M. Wojciechowski, *Wokół mitologii aktywnych metod*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1998, nr 1, s. 37–40; S. Bortnowski, *op. cit.*

Problemem może być sposób sprawdzania wiedzy z treści wykorzystanych na lekcjach z plakatem właściwym. Uczeń może nie mieć poczucia pewności zdobytej wiedzy i zakresu jej obowiązywania. W dydaktyce metod aktywizujących postuluje się, aby materiału z zajęć przeprowadzanych tymi metodami nie sprawdzać w tradycyjny sposób. Praktyka wykazuje jednak, że nie da się tego uniknąć, np. przy dużych czy rocznych pracach klasowych.

Do ustalenia z młodzieżą pozostaje uwzględnianie przy ocenie estetyki omawianych plakatów. Rysowanie nie jest przecież kompetencją polonistyczną. Wiadomo jednak, że jeżeli czegoś nie oceniamy, to uczeń się do tego nie przykłada. Wykonane niedbale rysunki do nikogo nie przemówią, możemy więc stracić jeden z celów naszych zajęć. Zdarza się, że uczniowie zbyt dużą uwagę przywiążą do walorów plastycznych plakatu, nie zdając sobie sprawy, że nie stworzyli jeszcze koncepcji całości.

Niektórych zniechęci do plakatu nieco ludyczny charakter zajęć, występujący z większym nasileniem przy zastosowaniu plakatu właściwego niż afiszu.

Możemy spotkać się z sytuacją, kiedy uczniowie wykonają zadanie w stopniu niezadowolającym nauczyciela. W klasach bardzo dobrych prowadzący może mieć większą satysfakcję z efektów zajęć niż w klasach słabszych, z czym też spotkamy się przy stosowaniu każdej innej metody nauczania. Tu jednak ważne jest, aby nauczyciel obiektywnie rozważył przyczyny niepełnej bądź wadliwej realizacji polecenia przez uczniów. Być może zadanie zaproponowane młodzieży było zbyt trudne czy zawile, instrukcja nieprecyzyjnie sformułowana, tempo pracy za szybkie.

5. Zakończenie

Technik plakatu, podobnie jak i innych metod nauczania, nie można wykorzystywać zbyt często, gdyż tracą swą siłę oddziaływania, znudzą się, zbanalizują, ośmieszają. Występując obok dramy i debaty, przyczynią się do uatrakcyjnienia procesu nauczania, jego silniejszego powiązania z aktualnymi tendencjami kulturowymi, dostosowania środków przekazu do percepcji współczesnego ucznia. Jeżeli nauczyciel uświadomi wychowankom, że mają do czynienia z nowymi koncepcjami wspomagającymi UCZENIE SIĘ, skuteczność procesu dydaktycznego będzie większa, wyeliminuje złudne poczucie istnienia w sytuacji ludycznej zabawy, a efekty intelektualnego i emocjonalnego rozwoju ucznia będą pełniejsze.

Teoretycy psychodydaktyki kreatywności³⁵ podkreślają, że pomyślność danego narodu, która do tej pory zależała głównie od bogactw naturalnych

³⁵ W. Dobrołowicz, *Psychodydaktyka kreatywności*, Warszawa 1995.

i umiejętności ich eksploatacji, w przyszłości będzie uwarunkowana umiejętnością wykorzystania potencjału twórczego obywateli. Może więc warto wykorzystywać kontrowersyjne metody i techniki nauczania, by sobie i swojemu narodowi dać szansę przetrwania w cywilizacyjnym zamęcie dziejów, rozwijać to, co w człowieku najcenniejsze – jego twórczy potencjał.

Ilona Bujnowicz-Szewczyk

ACTIVATING METHODS USING POSTERS IN EDUCATING IN POLISH SUBJECT IN HIGH SCHOOL

(Summary)

The activating methods, so popular recently, not only enable deeper connection of the didactic process with the current trends in the culture, but also support the development of students' overall skills and more importantly, their subject-relevant abilities.

The Placard technique, which accompanies numerous activating methods within the general didactics, can widely be used in the Polish language teaching in secondary schools (liceums as well as technical school). The sub-techniques such as the diagram and the proper placard introduced into the Polish language lessons will stimulate the students' creativity. The diagram, operating with the word and the simple drawing may serve as data acquisition device which helps arrange the hierarchy of the acquired information, as well as analyses and synthesises the main problem. The proper Placard, which takes advantage of the icon communication, enables better visualization of students' thoughts and feelings.

Innumerate modules of the particular lessons have been thoroughly discussed as far as the National Curriculum for secondary schools is concerned and the general conclusions on the weak and strong points of the suggested methods have been drawn.